

Олександр Казаков,
аспірант кафедри античності, середньовіччя та
історії України домодерної доби
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

**УСАМОСТІЙНЕННЯ ТРАНСИЛЬВАНСЬКОГО
ВОЄВОДСТВА В УМОВАХ ПОСЛАБЛЕННЯ КОРОЛІВСЬКОЇ
ВЛАДИ ТА ДИНАСТИЧНИХ ЗМАГАНЬ В УГОРСЬКІЙ
ДЕРЖАВІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА XIII СТ. –
ПЕРША ЧВЕРТЬ XIV СТ.)**

За часів правління останніх представників династії Арпадів розподіл сил між ворогуючими угрупованнями магнатів часто залежав від того, наскільки сильним був їх вплив на Трансильванію. Модель герцогства виявилась для Трансильванії цілком органічною. Процес усамостійнення розпочався в другій половині XIII ст. незадовго до того, як стали формуватися магнатські володіння в королівстві, та призвів до реалій, у яких воєвода Трансильванії почав призначати ішпанів, які керують округами, що перебувають під його юрисдикцією. Ішпани, на відміну від тих, хто знаходився на чолі округів на захід від Трансильванії, не отримували прямого призначення від короля, у той час як королівські замки в Трансильванії також знаходилися під контролем воєводи. Цю форму правління неодноразово намагалися відтворити магнатські угруповання з числа колишніх прибічників «молодшого короля» Іштвана часів його міжусобиці з батьком. Після ефемерної реставрації свого становища, яка відбулася після коронації Ласла IV, аристократія поставила воєводу Міклоша Гередьє (1272-1274) правителем цього регіону. Але з 1274 року контроль над Трансильванським воєводством, Сибіу та Банатом Северин переходить до угруповання на чолі з Мате Чаком. Він намагався відтворити герцогство, однак його панування було скинуте в результаті повстання німецьких колоністів у лютому 1277 року. Це повстання було підтримане дворянами з роду Хедері. Дворічний конфлікт завершився у 1279 році поразкою саксів, які були розбиті загонами сім'ї Аба [1, с. 160].

Ласло IV намагався відстоювати свою самостійність від магнатів. Намагаючись посилити свій контроль над Трансильванією, король об'єднався з сім'єю Борша, яка на той момент не відігравала значної ролі в політичному житті королівства. Допомога, яку надав

королю голова цього роду Томаш Борша та його шість синів, була оцінена належним чином. Король Ласло IV передав їм численні маєтки, а також запропонував їм посади у своїй королівській адміністрації, призначивши старшого сина Борша-Роланда воєводою Трансильванії, а його молодшого брата Якоба, найчастіше згадуваного просто як «Копаш», призначив своїм конюшим [3, с. 40]. Ласло IV вважав, що можливо він знайшов у сім'ї Борша союзників, «чий лояльність, мужність і працьовитість, – як це було проголошено в одному із його офіційних документів, – успішно спрямовували і захищали Угорщину в часи наших предків». Певний час Роланд та його брати були вірними союзниками Арпадів. Проте сім'я Борша вже відчула смак влади, що змусило їх домагатися власної вигоди і діяти всупереч інтересам короля [2, с. 215].

У травні 1291 року новий король Угорщини Андраш III прибув у Трансильванію та в місті Альба-Юлія провів перемовини з представниками привілейованих станів цього регіону, з метою отримання їхньої підтримки [1, с. 164]. Зокрема, сім'я Борша підтримала домагання короля Андраша III на престол Угорщини після смерті короля Ласла IV в 1290 році, тим самим заклавши основу для кількох років нормальних відносин з новим монархом. Однак у середині 1294 р. Роланд Борша, воєвода Трансильванії, вирішив розширити свої володіння, чим завдав втрат Бенедикту, єпископу Варада (Орадя, Румунія) та взяв в облогу одну з фортець, що належали до єпископату. Захисники вирішили здати фортецю Роландові та його братам на певних умовах. У відповідь на це король Андраш III відповів військовою акцією, взявши в облогу замок Адріан, головне володіння сім'ї Борша, хоча і невідомо, чи виступили королівські армії проти них десь ще у Трансильванії або Східній Угорщині. Після капітуляції Борша отримав королівське пробачення, однак втратив посаду воєводи та політичний вплив в Трансильванії. На заміну Роланду Борші король призначив новим воєводою Трансильванії Ласла Кана, який став ключовою фігурою в цьому регіоні до 1315 року.

Його утвердження на посаді воєводи відбулося у 1294 році під час конфлікту між королем та Роландом Боршею. Зацікавленість викликає той факт, що вказане призначення відбулося в атмосфері певної таємничості, за відсутності попередніх домовленостей між ним та представниками королівської влади, які могли б пролити світло на цю подію. Він був першим з угорських магнатів, який разом

з родиною повністю інтегрувався у нобілітет Трансильванії. Після смерті Андраша III, Ласло Кан привласнив собі виконання багатьох королівських функцій. У його руках опинилися управління королівською власністю та королівські доходи в землях, які перебували під його контролем. Кан також встановив свою владу над королівськими комітатами секеїв та саксів. Крім того, він перебрав на себе королівське право привласнювати землі, які не мали господарів та розпоряджатися ними [1, с. 167-168]. Сподіваючись узаконити та укріпити свої позиції в Трансильванії, він, безперечно, сподівався, що його підтримка наступного короля – юного та політично незрілого Ласла V Чеха на угорському троні, дозволить перетворити цю частину королівства в удільне володіння його родини.

Зрештою, зважаючи на політичну ситуацію, що склалася в країні в умовах династичного протистояння та під загрозою відлучення від церкви, Ласло Кан змушений був вступити в переговори з Карлом I Робертом. У серпні 1310 року відбулося примирення Ласло Кана з королем Карлом I Робертом. Воєвода Трансильванії пообіцяв повернути ряд територій, які належали його родині та які він захопив під час династичних воєн, а саме – територію секейського округу Бестерце та Надьсебен. На знак примирення король Карл I Роберт відвідав Трансильванію в грудні 1310 року, вперше за час свого правління. Взаємовідносини між трансильванським воєводою та королем лишалися незмінними до смерті Ласла Кана у 1315 році [6, с. 231].

Після смерті Ласла Кана королівські війська вступили в Трансильванію й розпочали тривалі бойові дії. Трансильванські дворяни за підтримки Сербії, Болгарії, Галицького князівства та Валахії чинили опір встановленню анжуйського панування, відстоюючи права синів Ласла Кана на управління воєводством [4, с. 341]. У 1318 р. знову розпочалася боротьба в Трансильванії, де відбулося повстання проти королівської влади. Придушення повстання було покладене на одного з найвідданих прибічників Анжуйської династії – Дожу Дебрецені. За існуючими свідченнями, родина Дебрецені підтримувала Карла I Роберта з моменту його прибуття в Угорщину. Дожа Дебрецені брав участь у всіх військових походах короля, про що свідчить і той факт, що після битви при Розгановцях, король Карл I Роберт став хрещеним батьком дитини Дожі Дебрецені – Якоба [5, с. 901]. У 1317 король, проводячи

політику протиставлення нових магнатських володінь – старим, призначає Дожу Дебрецені іспаном Біхара та Саболча [7, с. 53].

Протягом 1320-1321 років у Трансильванії знову спалахнуло повстання. Ще до того відбулися численні зіткнення, які не принесли рішучої переваги жодній зі сторін – при Дебрецені (1316), Киче (1317), Топі (1318), Бонціде (1320), Діві (1321). Однак Карлу I Роберту зрештою вдалося встановити свою владу над більшою частиною Трансильванії, призначивши Дожу Дебрецені воєводою. Попри це багато представників бунтівного дворянства продовжували чинити опір ще протягом багатьох років після офіційного закінчення війни. Після перемоги Карл I Роберт встановив у Трансильванії фактично окупаційний режим та призначив правителем свого ставленика Томаша Сечені (1321-1342). Трансильванських дворян позбавили важливих посад і замінили відданими короні людьми з областей на схід від Тиси [1, с. 171].

1. Болован И., Поп И.-А. История Румынии. С. 160.
2. Atilla Zsoldos. Kings and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteen and Fourteen Centuries. P. 215.
3. Attila Zsoldos, Magyarország világi archontológiája 1000–1301 [Hungarian Secular Archontology] (Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 2011). P. 40.
4. Engel Pál. Honor, vár, ispánság: Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről Honor, Castle, Ispanate: Studies on the Governing System of the Angevin Kingdom]. Századok 116 (1982). P. 880–922.
5. Hungary and Transylvania; with remarks on their condition, Social, political and economical. By John Paget, ESQ. London, John Murray. M.DCCC.XXXIX. P. 341.
6. Kristó Gyula. Early Transylvania (895-1324). Budapest: Lucidus Kiadó. 2003. P. 231.
7. Zsoldos Attila. "Debrecen mint igazgatási központ a 14. század elején [Debrecen as an Administrative Centre at the Beginning of the 14th Century]". In Bárány, Attila; Papp, Klára; Szálkai, Tamás. Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok (in Hungarian). Debreceni Egyetem. Történelmi Intézet. P. 49–66.